

Viitoitusta *reitin* varten

1

Ison Tietosanakirjan mukaan *reitti* on 1. sellaisen vesistön nimitys, jolle ovat ominaisia peräkkäiset, lyhyehköjen virtojen toisiinsa yhdistämät järvet, ja 2. purjehduskelpoinen, tavallisesti erityisillä merkeillä viitoitettu kulkuväylä merissä, järvissä ja joissa, so. *laivareitti*. Jokaisen suomalaisen kielitunne hyväksyy nämä tulkinnat, mutta saman tunteen lokeroista löytää asiassa viivähtävä helposti myös täydennystä, sellaista, jonka paikka ei yleensä ole tietosanakirjoissa.

Nykysuomen sanakirjan toistaiseksi ilmestymätön *reitti*-artikkeli, jonka käsi- kirjoitus on ollut nähtävänäni sanakirjan toimituksessa, sisältää nykyisestä yleiskielestä ja kirjallisuudesta kerättyä täydentävää ainesta. Artikkelin jäsen- tyy pääasiallisesti samoin kuin Ison Tietosanakirjan, mutta se eroaa tästä sikäli, että »laivareitin» osuus on siinä käsitetty osaksi laajempaa merkitys- kokonaisuutta, joka on 'kulkuväylä' yleensä, yhtä hyvin maa- kuin vesiliiken- nettä palveleva, jopa vielä väljemmin käsitettynä 'tietyn mittainen ja suun- tainen linja, tie, taipale'. Kolmanneksi Nykysuomen sanakirja huomauttaa *reitti* sanan kuvallisesta käytöstä, jonka usein voi tulkita sanalla 'suunta'. Mainitunlaisia kulkuväyliä, teitä, taipaleita ja »linjoja» valaisevat *laivareitti* sanan ohella useat muutkin varsin tutut yhdyssanat, sellaiset kuin *ajo-*, *kulku-*, *auto-*, *liikenne-*, *purjehdus-*, *lento-*, *järvi-*, *meri-*, *saaristo-*, *sisä-*, *ulko-*, *retkeily-* ja *kilpailureiitit*. »Linja-autoilla on nykyään monenlaisia reittejä», so. ne suorittavat liikennettä monien, eri tavoin valittujen päätekohtien välisillä tie- osuuksilla. »Muuttolinnut seuraavat omia reittejään», so. ne muutta- vat kesämailtaan talvisijoilleen tiettyjä, vaistonvaraisia lentosuuntia seuraten. Saalistava »kettu mielellään käyttää samoja reittejä». Kaikki tämän- tapainen kuten myös mäenlaskijan huudahdus »Onko reitti selvä?» on jokaiselle varmaan hyvin tuttua. Virkkeen »Päivittäin eniten käytetylle rei- tille piirtyvä polku lisää pihan kotoisuutta» ymmärtää myös, vaikka se ei ehkä edustakaan normaalityylistä ilmaisutapaa. Tuoreimpana kirjallisuus- sitaattina mainittakoon vielä seuraava virke viime joulukuksi ilmestyneestä Lauri Kuusanmäen teoksesta »Elämänmenoa entisaikaan» sivulta 98: »Enim-

mät vieraat saapuivat häätaloon, Uutilaan, kukin omaa reittiään, jalkaisin tai veneellä.» Siinä kuvastuu nähdäkseni aitona Korpilahden seudun hämäläis-savolaisen kansankielen tapa käyttää tarkasteltavanamme olevaa sanaa.

2

Kun laajemman työni yhteydessä kävin selvittelemään *reitti* sanan kotiutumista kirjakieleen, jouduin toteamaan sen suhteellisen nuoreksi tulokkaaksi, vaikka poimintoihini oli joutunut yksi verraten iäkäskin tapaus, josta tuonnempana. Havaitsin myös, että se merkitystehtävä, jonka mainitut haku-teokset esittävät ensimmäisenä, 'vesistön piiristä erottuva järvi-jono virtoineen', on lähes nuorin eikä sellaisenaan ensinkään puhekielessä vallinneeseen käytäntöön perustuva. Kehittyvä maantieteellinen kuvaus on kaivannut keskitävää termiä sen piirissä syntyneelle kompleksiselle käsitteelle, ja joku tai jotkut ovat vallanneet tuntemansa *reitti* sanan tarkoituksen. Vain merkitys 'liikennöintilinja' lienee tätä maantieteellistä nuorempi, ks. Hahnssonin ym. ruots.-suom. sanakirjasta s.v. *trafikled* ja *linie*, vrt. Virittäjä 1913 117.

Vanhemmissa »vesikuntiemme» kuvauksissa ei tehty selvää eroa vesistön ja sen piiristä erottuvan 'reitin' välillä. Kun jälkimmäisen osuutta alettiin tähdentää, joutuivat mm. sanat *vesijakso*, *-kunta*, *-johto*, *-juoksu*, *-juoni* (joskus pelkkä *johto*, *juoni* jne.) ja lopuksi *haara* sen ilmaisutehtävää suorittamaan. Vielä Paavo Tikkasen varsin yksityiskohtaisessa Suomen sisävesien esittelyssä Savo-karjalaisten »Lukemisten» 2. vihkossa 1846 esiintyvät »Suomen vesistön» piirissä »vesikunnat», s.o. päävedenjakajien toisistaan erottamat, useita mereen laskevia jokia käsittävät vesistöryhmät, kun taas »vesijakso» tarkoittaa samaa kuin nykykielen »vesistö». Mutta esim. Mauritz Tavaststjernan suomentamassa, Cl. W. Gyldénin esityksessä »Suomenmaan Joet ja Järvet», Suomi II 1, 1863, *vesijakso* on 'reitti', esim. »[Längelmäen] *Vesijakson* lisäjokia ovat — — e) Vanajan *vesijakso* — —». Ferd. Ahlmanin suomentamassa Hallstenin »Suomen Historian ja Geografian Oppikirjan» v. 1874 ilmestyneessä painoksessa esiintyy *jakso*, esim. »Lisätyinä Pihlajaveden *jaksoilla* ja Keuruun (105) *jaksoilla*, laskeutuu vesijoukko Ruoveteen — —».

Olisi voinut otaksua, että *vesijakso* olisi päässyt vakiintumaan ja voittanut sen rinnalla käytetyt muut sanat, sen jälkeen kun K. E. F. Ignatius oli suuressa ja perustavassa teoksessaan »Suomen Maantiede», sen v. 1885 ilmestyneessä 2. vihkossa, asettunut sen kannalle, esim. s. 256: »Pyhäjärvi, johon siis kaikki yllämainitut *vesijaksot* vähittäin laskevat, vastaanottaa etelästä yhtä mahtavan lisäveden — —. Pyhäjärven eteläpuoliset lisävedet syntyvät useain, eri tienoilta ja eri suunnilta tulevien *vesijaksojen* yhdistyksestä» jne. Niin ei kuitenkaan käynyt.

Yrjö Koskisen *vesijohto* ja *johto*, Suomi 1851 18, 23, 27, 36 ym., Vareliuksen *vesikunta*, Suomi 1854 5, 9 ym., Granlundin *vesijuoksu* (Hallstenin »Lyhy Suomen Historia ja Maantieto», 2 p. 1859) ja M. Tavaststjernan Suomi II 1 useimmiten käyttämä *vesijuoni* t. *juoni* tosin jäivät kannattajia vaille, mutta *haara* sana, jota tunnetun maantieteilijän A. E. Modeenin erinimisten oppikirjojen pääasiallisesti tuntemattomat suomentajat käyttivät esim. vv. 1867, 1872, 1875, 1876, 1878 jne. ilmestyneissä painoksissa (erään oppikirjan 1872 ilmestyneen painoksen suomentajana mainitaan A. Rahkonen, 1876-vuoden painoksen D. Hahl), vakiintui melkoisesti ja pysyi käytännössä ainakin 1890-luvun alkuun saakka. Silloin sen oli kuitenkin käytetyimmistä oppikoulujen maantieteen oppikirjoista syrjäyttänyt *reitti*. Vanhimmat huomaamani tapaukset tästä ovat Modeenin »Oppikirja Maantieteessä»-teoksen 3:nnessä, lisättyssä painoksessa, joka ilmestyi v. 1880. Esim.

Ylänkömaan vesissä on omituista se, että joukko järviä jaksottain yhdistyy yhteiseksi purkuvedeksi, jota vastoin alankomaan vedet laskevat eri jokien kautta. — Järvet itäpuolella Maanselkää (Kuusamon *reitti*) laskevat Vie­nan mereen. — [Oulunjärveen] tulee pohjoispuolelta Hyrynsalmen *reitti* Kiehimänjoen kautta ja itäpuolelta Sotkamon *reitti* Kajaaninjoen ja Ämmäkosken kautta (s. 35). — Pyhäjärveen tulee lisävesi pohjaispuolelta ja eteläpuolelta. Pohjaispuolelta tulee yhdistyneinä kolme *reittiä*: Ätsärin, Pihlajaveden ja Keuruun, jotka laskevat Ruoveteen —. Eteläisellä vesijaksolla on myöskin kolme *reittiä*: Längelmäen *reitti*, johon kuuluu Längelmäenvesi, Roinee, Pälkäneenvesi ja Mallasvesi; 2) Hauhon *reitti* — ja 3) Vanajan *reitti* jne. (s. 36).

Kirja näyttää tässä asiassa aivan johdonmukaiselta. En ole saanut selville, kuka uudisti kyseisen painoksen suomennoksen, mutta rohkenen epäillä, ettei ainakaan 1876 ilmestyneen 2. painoksen suomentajana mainittu D. (Taavi) Hahl tule kysymykseen. Hän oli itse toimittanut pienen kirjasen »Maantieteen alkeet», jossa hän käytti *haara* sanaa. V. 1880 hän kuoli. Kyseisestä Modeenin kirjan suomennoksesta ilmestyi vielä 4. ja 5. painos vuosina 1882 ja 1886. Sitten sen aseman valtasi Elis Lagerbladin Maantieteen, myöhemmin Maantiedon oppikirja. Tämän 1. painoksesta 1889 mainittakoon esimerkki sivulta 6:

Tavallisesti ovat pitkät järvijaksot toistensa kanssa yhteydessä, niin että vesi juoksee ylempänä olevista järvistä virtojen kautta alempiin ja niistä edelleen alaspäin; näitä järvijaksoja kutsutaan *reiteiksi*.

Painoksen alkulauseessa mainitaan, että suomennostyön oli aloittanut toinen (7 arkkia), lopettanut toinen henkilö. Kummankaan nimeä ei mainita. Seuraavasta painoksesta lähtien (1891) suomentajana esiintyy F. O. Rapola. Oppikirja pysyi kiinteästi *reitti* sanan kannalla. Voimme todeta, että tämä

v. 1880 alkanut käytäntö vakiintui täysin saman vuosikymmenen kuluessa. Mikä sanan perinnäisessä merkityssisällössä on ollut sellaista, että se on tähän tarkoitukseen hyvin luontunut, se selvinnee pian.

3

'Väylän' merkitys on todettavissa hiukan vanhemmista painetuista lähteistä. Sen antaa *reitti* sanalle Ferd. Ahlman 1865 ilmestyneessä ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassaan selittäessään *farled* sanan suomeksi 'kulkuväylä, k u l k u r e i t t i'. Häneltä tapaa myös tähän yhteyteen kiinteästi kuuluvan *laivareitti* sanan s.v. *skeppsled*. Samat tapaukset löytää kaikista seuraavista samanlaajuisista ruotsalais-suomalaisista sanakirjoistamme. Pienemmät ruots.-suom. sanakirjat ja erikoissanastot (Europaeus 1853, Stjerncreutz 1863, Stråhlman 1866, Jännes 1887) tyytyvät s.v. *farled*, *farvatten* käännöksiin 'väylä' t. 'kulkuväylä'. Hahnssonin ym. suuressa ruots.-suom. sanakirjassa (1899) *reitti* esiintyy ensi kerran s.v. *stråt*. Hakusanaan *led* = *farled reitti* ilmestyy vasta Cannelinin toimesta. Hänellä on *kulkureitti* myös *stråt* sanan kohdalla.

Suomalais-ruotsalasiin sanakirjoihin *reitti* tulee vasta 1872, jolloin valmistuneessa Lönnrotin sanakirjan 5. vihkossa on *kulkureitti* = kulkuväylä. Sitten seuraa kohdallansa *laivareitti*. Molemmat yhdyssanat Lönnrot tai hänen avustajansa on voinut saada Ahlmanilta. Yhdistämätön *reitti*, jonka paikka oli sanakirjan 10. vihkossa (1876), on löytänyt tiensä Lönnrotin käsiin jostakin muualta.

4

Lönnrotin *reitti* sanan tulkinta 'kurs, kosa' ja siitä annettu käyttöesimerkki »vesi kulkee tätä *reittiä*» vastaavat lähinnä Nykysuomen sanakirjan viimeisinä esittämiä 'tie, taipale' ja 'suunta'. Lönnrotin mukaan esittävät *reitti* sanan kaikki sen jälkeen ilmestyneet suomalais-muunkieliset sanakirjat (Geitlin 1863, Ahlman 1884, Ervast 1888, Cannelin 1908). Lönnrotin tietolähteenä, välittömänä tai välillisesti tunnettuna, on pidettävä kansankieltä.

Sanakirjasäätiön kokoelmissa on *reitti* sanasta runsaasti kirjallisuuteen perustuvia tietoja. Aineksen joukosta on seulottava tapaukset, jotka vaikuttavat aidon perinteen mukaisilta. Huomattakoon seuraavat ryhmät:

A. *reitti* 'avoin kohta (maastossa, metsässä), joka sopii kuljettavaksi, josta pääsee'. Esim. Juva (Inkilä 1938): Se pittää kahtooj jo *reitti* eimpöo että mihikä päe se kuuuu [nim. puu; sille katsottava aukea kaatumatila]. — Kangasn. (Kuitunen 1924): Teiv vähä semmoesta *reittiä* [kaskessa olevan halkopinon luo] ni kyllähä siitä niitä [halkoja] kantamalla kantaa.

B. 'kulku- tai kuljetustie (vakainainen, perinteellinen)'. Esim. Kymi (Mäki-salo 1907): *tukkireitti* = joki, jota pitkin tukit kulkevat. — (Tala 1947): *reitti* 'kulkutie, myös maitse kulkeva', kuten *kirkkoreitti*; edelleen: niin silloin se [patoutunut vesi] puhkasee ittelleh *reitin* [rantavallin läpi]. — Nastola (Tuomenoja 1930): *hiirereitti*, *muurahaiserreitti*, *veler reitti* 'veden kulkutie'. — Hollola (Virta 1937): Hiiril on omat *reittisäj* joita pitkin ne kulkie. — Längelm. (Virtaranta 1949): Kun attilaiset ja pääsköläiset lähti yhtenä pyhänä sitte kirkorrannasta menneen kotiop päin kumpikij ja niittem passas yhtä *reittiä* sitte mennä, niin toi Attilam paatti pääsi sitte elelle.

C. 'suksilatu (suksen lumeen tekemä jälki, tie)'. Sanastaja-lehden n:ossa 41, joka ilmestyi kesäkuussa 1940, kysyttiin, mitä sanaa missäkin murteessa käytetään suksen jäljestä, ja lueteltiin näytteeksi 13 tiedossa olevaa nimitystä, ei kuitenkaan sanaa *reitti*. Vastaajista tämä on kahdella: Vesilahti—Tottij. (T. Aalto 1940): *reitti* t. *sukserreitti*, esim. *Sukserreittit* vajotti kun on vähä suajakasta. — Asikkala (E. Ketomaa 1940): *reitti*.

D. 'suunta'. Esim. Lemi (Ruoppila 1932): Ne ruukkoa nuo pilvetkii muuttoa *reittij* eä ku se taukuvoo päivä pitenemäst. — Savitaip. (Kuu-sisto 1906): Mänkää vaa sitä *reittiä*. — Myrskylä (Salminen 1916): Kullakii on oma *reittiis* mistä hakeevat marjoi.

E. 'oikea suunta'. Esim. Hattula (Tuomola 1934): Sahattaessa »menee pois *reittiltä* saha». Tapauksessa voisi ajatella myös konkreettista tulkintaa 'uralta, lovesta'.

Kuten aina tällaisessa luokittelussa niin tässäkin yksityisten käyttötapausten sijoitusta on monesti vaikeata ehdottoman varmasti ratkaista. Kun esim. Hämeenkyrössä jonkin maataipalen kysyjää opastetaan tielle sanoen: »Siit on selvä *reitti* mennä» (Kohtamäki 1936), voidaan lauseen *reitti* tilanteesta ja olosuhteista riippuen tulkita joko 'selvä (avoin) kohta maastossa' tai 'kulkutie' tai 'suunta'. Varsin lähelle *reitti* sanan vanhinta merkitysisältöä luulisin osuttavan määritelmällä 'kulkukelpoinen, avoin paikka'. Tietysti siihen on alkuansa voinut liittyä paikallisesti rajoittavaa merkityksainesta, kuten '(paikka) maastossa, metsässä, tavoitesuunnassa' jne. Mitään todisteita en ole tavannut siitä, että kansankieli olisi vanhastansa antanut tälle sanalle merkityksen 'merkein viitoitettu (vesi)kulkuväylä'. Sensijaan Lönnotin tuntema lause »vesi kulkee tätä *reittiä*» ja kymiläinen sanonta »vesi puhkaisee itselleen *reitin*» edustavat vanhaa käytäntöä, johon vesitopografisen *reitti* termin käytäntöönottajat ovat ilmeisesti nojautuneet.

Huomiota ansaitsee luontevantuntuisen aineiston suppeanlainen saantialue. Esimerkit ovat hämäläismurteista Hämeenkyrön ja Vesilahden linjalta itään ja kaakkoon aina Kymin suuseuduilta asti sekä savolaismurteista Kangasniemen tienoilta etelään ja Juvan—Lemin linjalta länteen olevilta seuduilta.

Tuskin tämä riippuu satunnaisista seikoista, siksi paljon meillä sentään jo on ainesta koossa. Tällä käsitykselläni en torju mahdollisuutta, että täydennyskeräys tuo esiin sellaista, mikä muuttaa antamaani kuvaa murre-esiintymien alueesta.

5

reitti sanan käyttöalueen suppeudesta johtunee myös sen myöhäinen ilmes-
tyminen kirjallisuuteen. Ensimmäisiä luontevasti kansankielisiä esiintymiä
lienee itse Aleksis Kiveltä tavattava. Hän käytti sanaa viimeisinä vuosinaan
(ehkä 1869) kirjoittamassaan, vasta paljon myöhemmin julkaistussa »Selman
juonet» näytelmässä kuvallisesti '(oikean) suunnan, (oikean) tolan' merkityk-
sessä: Kiven KT III 299:

Selma. Minä kirjotan sanat sun etees, joilla kohtelet sankarias, ja teetpä
kyllä sievän rollin, takaan minä.

Thekla. Nonoh!

Konrad. Minä myös tahdon kohtani [= roolini].

Selma. Sen saat, mutta muista: respekt sille. Ei yhtään loiskimista oikeasta
r e i t i s t ä pois.

Tämä yksityistapaus ei siis ole edellä esitettyjä Ahlmanin *kulkureitti* ja
laivareitti esiintymiä vanhempi. Toisin on seuraavan laita.

Turun Viikko-Sanomissa oli tammikuun 11 päivän n:ossa 1823 kirjoitus
»Näihiiin Sanomiin lähetetty tieto kovasta rajuilmasta Längelmäen Pitäjäsä». Siinä kerrottu tapaus oli sattunut edellisen vuoden syyskuun 7:ntenä ja sen järkyttävimmäksi vaiheeksi on merkittävä erään vesillä liikkuneen naisihmisen (Längelmäen kirkonarkistosta saamani tiedon mukaan Vilkkilän Pärnäjärven torpan palkollisen Anna-Leenan, synt. 1796) tempautuminen tuulenpyörteeseen ja paiskautuminen kuoliaaksi rantamataraan noin puolen virstan pituisen lentomatkan jälkeen. Tässä tarkoittamani kuvauksen kohta on toinen:

Seitsemänhangaiset paatit rannoilla särjettiin ja vähemmät varsin ilma-
lennätettiin. Mitä mettää, iso- eli vähäpuista, oli sillä reitillä, jota
tuulispää vaelsi, niin se kaattiin, kuin hakattu huhta, osittain juurinensa ylös-
revittynä, osittain myös poikkimurrettuna: itse ne vahvimmatkin hirret piti täsä
myötämän.

Tällä hetkellä tätä kohtaa on pidettävä *reitti* sanan ensimmäisen kirjallisen
esiintymän yhteytenä. Se siirtää sanan »kirjallisuushistorian» alun 132 vuoden
päähän nykyhetkestä. Sen tuonkertainen merkitys on selvästi 'kulkusuunta'
tai hieman toisesta näkökulmasta arvioiden '(pyörteen) eteen, alle jäävä ala,
tie'. Se siis liittyy lisätapaukseksi edellä A ja D kohdassa mainittuihin. Kir-

joittajan voi arvella käyttäneen sitä lähinnä paikkakunnan, Längelmäen kansankielen mukaisesti.

Tapaus on kiihottanut uteliaisuuttani. Onko kirjoittajasta mahdollista tietää tai edes otaksua jotakin täsmällisempää?

Turun Viikko-Sanomien toimittaja, todennäköisesti K. N. Keckman, liitti kirjoitukseen selityksen, jossa »vakuutetaan tämän kautta näitten Sanomain Lukioille, että tämä lyhyt tieto on yhdeltä päälleluotettavalta ja hyvin uskottavalta Suomen Miehellä kokoon-pantu.» Edelleen kerrotaan lähettäjistä, että »Hän on myös itse jo edeltäkäs in arvannut, että samat tapaukset usiammilta katsottaisiin, niin kuin selvää totuutta vastaan häneltä suotta vähän jatketuksi ja sitä varten erinäisessä kirjoituksesa todistanut, että hän juuri sen syyn vuoksi on lausumata jättänyt monta asianhaaraa, joisa ilman voima myös merkillisesti itsensä osotti.» Olen asettanut kysymyksen, kuka tuo »päälleluotettava ja hyvin uskottava Suomen mies» on voinut olla, ja silloin on näyttänyt siltä kuin juuri sana *reitti*, jonka kohdalla painetuissa lähteissä on nykyisten tietojemme mukaan 42 vuoden pituinen aukko, muun varteenotettavan edellä olisi avainasemassa.

Längelmäellä toimi vuosina 1820—1876 pappina Anders Vikman niminen mies, synt. 1788 Marttilassa, oli ennen Längelmäelle joutumistansa kotipitäjässään papintehtävissä 7 vuotta, sai Längelmäellä 1825 vakinaisen pitäjänapulaisen viran ja nimitettiin, kun virka muutettiin kappalaisen viraksi, kolme vuotta ennen kuolemaansa eli 85-vuotiaana tähän toimeen. Silloin hän oli jo papin tehtäviin melko pystymätön. Hänellä oli kuitenkin harvinaislaatuinen kulttuuriteko tilillään, ehkäpä hän sen johdosta oli v. 1842 saanut varapastorin tittelinkin. Vuosina 1825—1842 hänen näet tiedetään utterasti valmistelleen suurta ruotsalais-suomalaista sanakirjaa, jonka käsikirjoituksen hän saikin valmiiksi ja josta aion toisessa yhteydessä tehdä selkoa. Vaikka suoranaisa viittausta siihen, että Vikman olisi kyseisen sanomalehtikirjoituksen sepittäjä ja lähettäjä, ei olekaan, pidän tätä mahdollisuutta todennäköisimpänä.

Vikmanin sanakirjan aineksissa on tyyppillisten lounaissuomalaisuuksien ja kirjallisista lähteistä kerättyjen sanojen rinnalla mm. joukko hämäläisyyksiä, joista eräät on merkitty nimenomaan Längelmäellä kuulluiksi. Näihin lukisin myös Vikmanin hyvin tunteman *reitti* sanan. Luettelen seuraavassa tähän kuuluvaa Vikmanilta tapaamaani esimerkistöä, johon sisältyy myös hänelle hyvin luonteenomaista uudissanastoa. Huomautan, että olennaisin osa hänen käsikirjoitustansa on syntynyt 1829-vuoden syyskuuhun mennessä, lisäyksiä ja täydennyksiä hän teki pitkin 1830-lukua ja heinäkuuhun 1842 saakka.

ban ja *bana* 'retki, tola, ura, rata, *reitti*, tie', lisätty: 'uula'.
gång 'reitti, käymäreitti, käytävä, *tiereitti*'. Runsaasta fraseologiasta poimittakoon: »Där är en mörk gång innan man kommer till

dörren. Siellä on pimiä reitti, käymäreitti, käytävä, kongi ennen kuin ovelle tullan.» — »Gångar i en trägord. Käymäreittejä puutarhasa.» — »Gångar i kyrkan. Käymäreitit kirkosa, kongit.»

kosa 'kalku, kulkureitti, kulkutavoitus', lisätty: 'ura'. Fraseologiaa esim. »Skepparen förlorade rätta kosan. Kippari joutuis pois tiereitild änsä, telais kulkutavoituxensa.»

led 'laita, ilmankulma, reitti, tie', lisätty: 'ilma, retki'.

skeppsled 'laivareitti, laivaie'.

Vaikka *laivareitti* ja *kulkureitti* lienevät tässä ensiesiintymiä, niitä ei voitane pitää Vikmanin seipitelminä. Erikseen huomattavia sitä vastoin ovat Vikmanin omatekoiset *hauskuusreitti*, *kalvereitti*, *limoreitti*, *patsasreitti* ja *pylväsreitti*. Ne osoittavat muun ohella, miten keskeinen Vikmanin, ehkä hänen ympäristönsäkin kielitunteelle oli 'käytävän' merkitys. Vrt. myös *käymäreitti*, *tiereitti* edellä.

allee 'limoreitti, kalvereitti, hauskuusreitti, limotie', lisätty: 'limotanhua'. — »Gå genom alleen. Käydä limoreittiä myöden.» — »Allee af aspar. Limoreitti haavoista.»

löfgång 'limoreitti, limotanhua, lehtipuutanhua'.

hall 'patsasesihuone, patsahuone, patsasreitti', lisätty: 'kalvetanhua, limotanhua, lehtipuutanhua'.

pelargång 'patsasreitti, pylväsreitti, esihuone, pilariesihuone'.

portik 'patsasreitti, patsahuone, esihuone'.

Viimeiseksi poimitakoon tähän vielä seuraava kohta keskeltä *afsättning* sanan monipuolista suomenkielistä synonyymistoa: '— —, jakoreitti, jako-osa (vuoritöissä) —'. »Svenska Akademiens ordbokin» mukaan tämä vanhentunut *afsättning* tapaus on tulkittava 'ohut, suora tai aaltomainen juonne kalliassa tai kivessä'. — Lyhyesti: näemme *reitti* sanan merkityksissä 'käytävä, rata, kulkutie, tie, ura, väylä, suunta' jo 1820-luvun jälkipuoliskolla valmistautuneen leveän rintaman marssiin suomalaiseen sanakirjakirjallisuuteen. Vikmanin sanakirjan jäätyä erinäisistä syistä unohduksiin *reitti* sai vielä 40 vuotta myöhemminkin tyytyä paljon vaatimattomampaan saattoon astuessaan Ahlmanin sanakirjan sivuille.

Mikä sitten on tämä hämäläis-savolainen *reitti* juuriltansa? Sisävesiväylien kirjava-punareimari-järjestelmän miehenä tunnen aina kauhua, kun pitäisi ohjata vene ulkomerille. En rohkene vastata. Mutta mielikuvani on minullakin siitä, minne matka voisi jatkua. Huomautan lyhyesti, että tälle omissakin

murteissamme suppea-alueiselle sanalle ei näytä löytyvän vastineita sukukielistä. Sen vartalovokaali *i* tuntuisi selittyvän luontevimmin nuorehkon lainasanan tuntomerkitseksi, enkä lainkaan kummastelisi, vaikka skandinaavisen aineiston yksityiskohtainen tarkastelu (ajattelen lähinnä sitä monipäistä pesyettä, johon mm. ruotsin *reda*, *redd*, *rida*, norjan *reid*, mskand. *reiðr*, saks. *bereit* ymm. eri tavoin niveltyvät ja jonka eräitä vanhemman polven edustajia on haluttu löytää kielestämme¹) toisi näkyviin tyydyttävän ratkaisun. Toivotavasti sen etsijälle on tästä esityksestäni jotakin apua.

MARTTI RAPOLA

Le finnois *reitti*

Dans le finnois littéraire moderne, *reitti* veut dire 1. 'système lacustre', p.ex. *Pielisen reitti* 'le système lacustre du Pielinen'; 2. 'chenal, passage' et 3. (d'une manière plus générale) 'voie de communication, ligne, direction'. Les matériaux réunis par l'auteur montrent que ce mot est d'un emploi littéraire assez récent: l'acception *laivaväylä* 'chenal, passage' n'est attesté dans les dictionnaires qu'à partir de 1865, 'système lacustre' apparaît dans les livres de géographie pour la première fois vers 1880, tandis que les autres acceptions, p.ex. 'voie de communication', datent d'une époque plus récente encore. La marque la plus ancienne laissée par ce mot dans le finnois littéraire est cependant de 1823, où, dans Turun Viikkosanomat (hebdomadaire ayant

paru à Turku), un auteur anonyme, originaire de la commune de Längelmäki (Häme), s'en sert dans le sens 'direction'. Dans les parlers du Häme et en partie dans ceux du Savo, *reitti* est attesté comme mot traditionnel ayant désigné une clairière, un passage, une voie de communication, une direction. Selon toute vraisemblance, l'écrit en question est dû à Anders Vikman (1788—1876), pasteur de Längelmäki, de qui nous tenons le manuscrit d'un vaste dictionnaire suédo-finnois, achevé en 1829. Dans ce manuscrit, *reitti* apparaît non seulement dans son emploi populaire, mais aussi dans plusieurs néologismes créés par Vikman. — L'auteur termine par la supposition que *reitti* est un emprunt scandinave.

MARTTI RAPOLA

¹ T. E. Karsten esitti tähän yhteyteen kuuluvaksi mm. suomen sanan *raitti* 'tåg, öppen plats mellan hus, gränd, gängstig l. väg gårdar emellan', ks. Folkmålsstudier X 426—427, selittäen geminaatta *t*:n suomessa kehittyneeksi. Miten *raitti* ja *reitti* sanojen suhde selitettäneenkin, syytä on jo tässä yhteydessä kiinnittää huomiota ilmeiseen sukulaisuuteen, joka näyttää vallitsevan eräiden Vikmanin *reitti* sanalle tuntemien ja *raitti* sanan merkitysten välillä. Vikmanilla *raitti* esiintyy mm. ruotsin *tå*, *tå*, *gata* ja *fågata* sanojen merkitysvastineina mm. *tanhua* ja *kuja* sanojen rinnalla.